

1.01 izvorni znanstveni članek

UDK 949.712:728.8(497 Brdo)
prejeto: 16. 4. 2004

Maja Žvanut

dr. zgodovinskih znanosti, muzejska svetnica, Narodni muzej Slovenije, Prešernova 20, SI-1000 Ljubljana

**"Čast in hvala
vselej dala
njim se vaša gnada bo ..."**

**(A. T. Linhart:
besedilo za glasbeni vložek k igri
Ta veseli dan ali Matiček se ženi)**

IZVLEČEK

Volja po moči, časti in slavi je bila vedno značilna sestavina plemiške zavesti. Na primeru nekaterih članov sorodstveno povezanih rodbin Brdskih in Gallenbergov, ki sta v 16. in 17. stoletju posedovali grad Brdo, je prikazano, na kakšne načine so dosegali dužbeno moč ter s katerimi sredstvi so vzdrževali videz in skrbeli za slavo. V času renesanse je moč prinašalo premoženje, pridobljeno na način, ki mu pravimo zgodnjekapitalistični, slavo pa junaštvo v vojni in gradbeni podvigi. Dve sto let pozneje so bili gradbeni podvigi še vedno zelo pomembni za plemičevo (samo)podobo, moč pa so pomenile različne službe v deželi in na dvoru. Velik pomen dobi tudi mecenstvo, zlasti podpora avtorjem pri tiskanju njihovih del, ki so potem v predgovorih slavili svoje pokrovitelje.

KLJUČNE BESEDE

Brdo pri Kranju, plemiška čast, slava in moč, Brdski (Egki), Gallenbergi, reprezentiranje v družbi

SUMMARY

"HONOUR AND PRAISE WILL ALWAYS BE GIVEN TO YOU YOUR GRACE ..."

The will for power, honour and glory has always been a typical component of the noble perception. The author presents on the case of particular related members of the Brdski and Gallenberg families who owned the Brdo estate in the 16th and 17th centuries, by what ways they were attaining social power, and by what means they maintained their image and took care of their fame. At the time of the renaissance, power was attained by property, gained in a manner we call early capitalist, while fame by heroism at war and by building achievements. Two hundred years later building achievements were still of great importance for the nobleman's (self)image, while power was demonstrated by various functions in the province and at court. Patronage becomes of great significance, especially supporting authors in printing their works, in which they would praise their patrons in the forewords.

KEY WORDS

Brdo at Kranj, noble esteem, fame and power, the Brdski (Egkh), the Gallenbergs, representing in society

Volja po moči, časti in slavi je bila značilna sestavina plemiške zavesti v vsem tisočletje dolgem obdobju fevdalizma, katerega neločljivi del je bilo plemstvo. Vsebina teh pojmov, ki so bili med seboj v tesni povezavi in so vplivali drug na drugega, je nekoliko variirala v času in prostoru, v bistvu pa je vključevala vojaško in državniško sposobnost, način življenja, materialno kulturo, šege in vedenje, rodbinske povezave, imetje. Čast, družinsko in osebno, so imeli plemiči venomer pred očmi in na jeziku; ta postulat je zmožgal izpolnjevati še tako skromen član tega stanu. Za slavo pa so bila potrebna dejanja, ki so bodisi odmevala sama zase, ali pa so jih še dodatno razglašali na načine, ki so ustrezali času. Priviligirani položaj v družbi je bilo pač potrebno neprestano braniti in utrjevati in na vse mogoče načine vzdrževati videz. Da, videz je temu stanu vedno moral pomeniti več kot bit.

Plemiške rodbine so neprestano izumirale in se na novo rojevale, oziroma stopale iz anonimnosti. Odvisne so bile od muhavosti narave ter sreče, sposobnosti, talentov, ambicioznosti in brezobzirnosti njihovih članov. Vzpone in padce sta v času svojega obstoja doživljali tudi rodbini, ki sta bili v 16. in 17. stoletju povezani z gradom Brdo. Njegov graditelj Jurij vitez Brdski (Egk 1462-1537) je bil značilen član rodbine, ki je vzcvetela v 15. in 16. stoletju zaradi posameznikov, ki so bili gospodarsko in politično nadarjeni in prodorni in jih je ljubila Fortuna.¹ V 17. stoletju se je razkrojila, največ zaradi pripadnosti protestantizmu in zato prisilno-prostovoljne izselitve večine članov, proti koncu 17. stoletja pa je njena kranjska veja sploh izumrla. Takrat je Brdo v celoti prešlo na bližnje sorodnike Gallenberge. Gallenbergi so prvi razcvet doživeli že v 13. in 14. stoletju, nato so stopili v kranjsko družbeno špico spet v 16. stoletju, na prehodu iz 16. v 17. stoletje pa je bila njihova usoda na Kranjskem odvisna od enega samega otroka moškega spola. Ta se je odrekel protestantizmu, ostal na Kranjskem in tako rodbini postavil solidne temelje, da je prav v 17. in v prvi polovici 18. stoletja dosegla vrhunec. Zaradi nezmerne volje po časti, slavi in sijajnem življenju preko svojih razmer vrste svojih članov je sredi 18. stoletja sledil gospodarski zlom ter počasen, a vztrajen umik v ozadje in meščansko okolje. Kranjska veja rodbine je izumrla ob koncu 19. stoletja.²

Juriju z Brda je način, kako pomnožiti imetje in utrditi družbeni položaj, pokazal že njegov oče Henrik, ki je bil značilen plemiški kapitalist svojega časa. Tudi Jurij je znal izkoristiti priložnosti in

si prigrabiti znatno premoženje. Bil je sijajna (finančna in politična) opora sijajnemu vladarju Maksimiljanu I. in tako dosegel veliko moči in časti. V zrelih letih je začel skrbeti še za svojo slavo, na času in stanu primeren način. Postavil si je imeniten grad v nižini, ki je bil z arhitekturo in umetelno ukročeno okolico v deželi prava novost, ki so jo mnogi posnemali. Poskrbel je tudi za svoje poslednje počivališče: skoraj ni dvomiti, da je njegov nagrobnik – prava apoteoza rodbine – v kostnici pri farni cerkvi v Kranju, ki so si jo bili Egki uredili v rodbinsko grobnico, nastal po njegovih navodilih in željah.³

Brdo in Jurijeve talente je podedoval njegov drugi sin Janez Jožef (1506-79), ena najvidnejših figur svojega časa na Kranjskem, uspešen tako politično kot gospodarsko. Sodobniki so ga spoštovali, pri vladarjih je bil cenjen in upoštevan. Cesar Ferdinand I. je njega in njegova dva brata leta 1549 povišal v baronski stan, leta 1577 pa mu je nadvojvoda Karel, skupaj s tremi nečaki, podelil še službo dednega deželnega paličarja in jim dovolil izboljšati družinski grb. Vse te časti so bile Brdskim dodeljene ne glede na to, da so bili zagrizeni protestanti in so se v prizadevanjih za zmago nove vere izpostavljali bolj kot drugi plemiški Luthrovi pristaši. Za trajno se je v zgodovinski spomin Janez Jožef zapisal prav zaradi svojega dela za organizacijo kranjske protestantske cerkve, še posebej pa skrbi za Trubarja in književno delo protestantov. Bil je član stanovske komisije, ki je leta 1560 presojala pravovernost in jezikovno ustreznost Trubarjevih slovenskih prevodov nabožnih protestantskih del, izida slovenske Biblije pa ni več dočakal. Umril je 22. marca 1579 na gradu Smlednik, dva dni pozneje pa so ga pokopali v družinski grobnici v Kranju. Zbranim pogrebcom, ki so po šegi tistega časa prišli verjetno tudi iz sosednjih dežel, je o pokojniku v njegovi kranjski hiši spregovoril sam superintendent Krištof Spindler,⁴ ki se je zagotovo s hvaležnostjo spomnil njegovih zaslug za protestantsko stvar. Rodbinsko čast je utrjeval s porokami svojih otrok v najuglednejše družine, predvsem pa je dal dobro vzgojiti in izobraziti sinova Adama in Jerneja. Oba sta upravičila očetova pričakovanja.

Starejši Adam (cca. 1537-1589) je podedoval vse odlike svojega rodu: gospodarnost, politični talent ter smisel za rodbinsko čast in slavo. Prav tako kot oče je bil vnet podpornik protestantizma in v zahvalo je ob izidu Dalmatinove Biblije prejel v rdeče usnje vezano izdajo s srebrno obrezo.⁵ Njegovo (drugo) poroko, ko je leta 1577 vzel Ano Marijo Kisl, sta čisto v duhu antičnih izročil slavili kar

¹ O posameznih članih rodbine Brdskih v: Slana, *Brdo pri Kranju*; Žvanut, Korespondenca; Žvanut, *Od viteza do gospoda*.

² O rodbini Gallenberg v: Kos, *Med gradom in mestom*; o posameznih Gallenbergih v: Žvanut, Korespondenca.

³ Žvanut, *Od viteza do gospoda*, str. 44-46.

⁴ AS 2, šk. 91, protestantske matrice, str. 47.

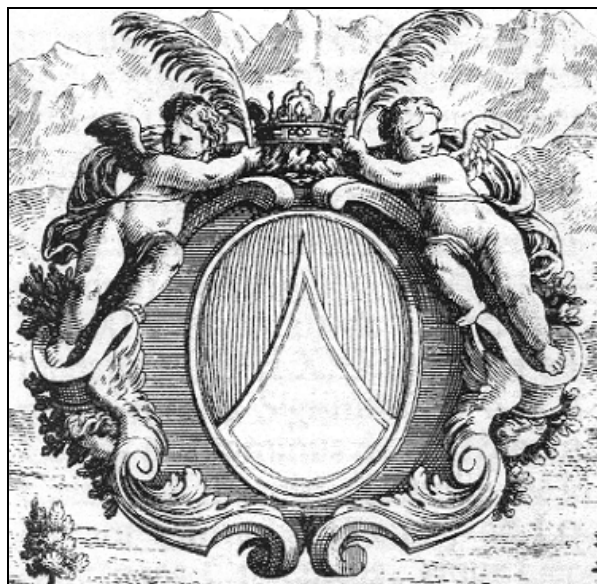
⁵ Slana, *Brdo pri Kranju*, str. 49.

dve prigodni pesmi, ki sta ju sestavila Tobias Stangelius in Leonardus Clarus, natisnil pa ljubljanski tiskar Janž Mandelc.⁶ Moral je biti sijajen družabni dogodek, ko sta se združila člana dveh tako bogatih in častihlepnih družin! Adam je tudi sicer rad reprezentiral: po Valvasorjevem poročilu se je leta 1564 kar s petimi konji pojavil na kronanju cesarja Maksimilijana II., leta 1571 pa se je v delegaciji najvidnejših kranjskih plemičev skupaj z bratom Jernejem in bratrancem Ludvikom udeležil poroke nadvojvode Karla.

Brdski so se od nekdaj zavedali pomena izobrazbe. Ker je rodbina od poroke Henrika Brdskega z Margareto Vogrsko od srede 15. stoletja dalje živela razpeta med Goriško in Kranjsko, je bilo znanje italijanščine pri njih samo po sebi umevno. Tudi poznavanje latinščine že njegovemu rodu ni moglo biti tuje: Henrikova sestra je bila prednica samostana Velesovo, brat pa župnik v Loki, latinsko je morda znal že on sam, zagotovo pa njegovi moški potomci. Ker so bili dejavni in uspešni tudi v javnih zadevah, ni čudno, da so kranjski deželni stanovi po letu 1560, ko je deželni knez organiziral posebno notranjeavstrijsko vlado v Gradcu in je Kranjska v njej dobila dva civilna in enega vojaškega svetovalca, pri zasedbi mesta vsaj enega od civilnih svetovalcev redno računali na kakega Brdskega.⁷ Pogoj za zasedbo te službe je bil, da je bil kandidat mlajši človek z dovolj lastnega premoženja, da je znal latinsko in italijansko in je bil izveden v reševanju javnih zadev. V sedemdesetih in osemdesetih letih so večkrat predlagali bodisi Adama bodisi Jerneja. Adam se je vedno uspel opravičiti. Ti dve leti bivanja v Gradcu sta bili namreč velika žrtev za plemiča, ki je imel običajno doma dela čez glavo, plača ni bila velika in praviloma sta on in njegova družina tam porabila precej svojega denarja. Koristne so bile le pridobljene zveze in možnost vpliva. Jernej pa je leta 1571 ugodil nujnim prošnjam stanov in je za en mandat mesto sprejel. V sedemdesetih in osemdesetih letih je to službo kar nekaj mandatov opravljal njun bratranec Lovrenc. Po letu 1600 je deželni knez zahteval, da stanovi za vlado v Gradcu predlagajo le katoliške plemiče, a ker je bilo plemstvo skoraj izključno protestantsko, je bilo temu nemogoče takoj ugoditi. Precej let so sestavljali listo kandidatov tako, da so posebej navedli protestante, posebej katolike. Na seznamu prvih sta se v letu 1616 znašla Adamova sinova Nikolaj in Volf. Lista protestantov je tega leta vsebovala imena devetih plemičev, katolikov pa le treh. Vladar je seveda izbral katoličana in ukazal nanj pritisniti na vso moč, da bi službo sprejel.

⁶ Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg in njegov Poskus*, str. 33.

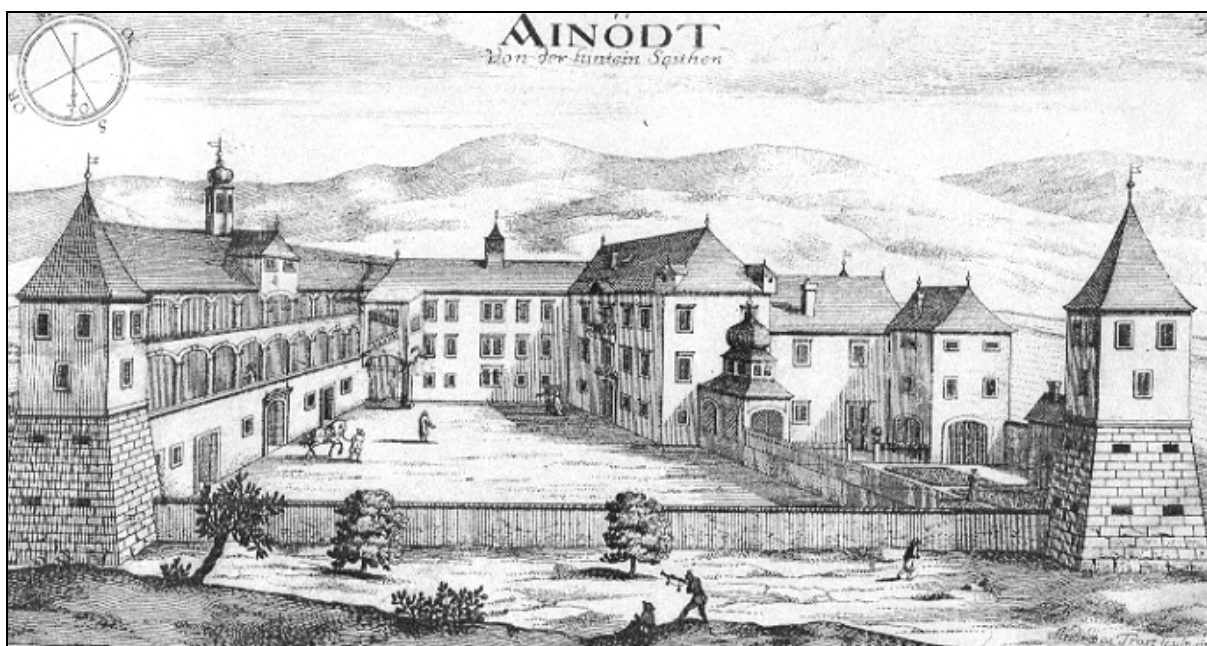
⁷ AS 2, šk. 728, Rathstellen 1601-1683; šk. 729, Rathstellen 1566-1600.

Grb Gallenbergov na podobi samostana Mekinje v Valvasorjevi Sodobni topografiji Kranjske iz 1679

Po izgonu protestantskega plemstva v letu 1628 so na Kranjskem ostali le Adamovi potomci. Kot spreobrnjeni katoličani v družbi niso mogli več imeti take veljave kot nekoč in so morda tudi zato gospodarsko nazadovali. Ekonomska moč in položaj v vladajočih strukturah sta pač vedno tesno prepletena. Nekateri člani rodbine so bili sicer še dejavni v stanovski samoupravi, a nikoli več na najvišjih mestih, kot je bilo to v 16. stoletju. Ker pa so ostali nosilci urada dednega deželnega paličarja, jih še srečamo kot udeležence pri velikih družabnih dogodkih Ljubljane v sredini 17. stoletja.⁸ Tako sta se ceremonij ob dednem poklonu novemu vladarju Ferdinandu IV., ki ga je v kranjskem glavnem mestu septembra 1651 v njegovem imenu sprejel pooblaščen namestnik Maks knez Dietrichstein, udeležila dva Brdska: Nikolajev sin Janez Jožef kot nosilec dednega naslova dvornega paličarja in Danijel kot zastopnik odsotnega dednega točaja kneza Eggenberga. Viri poročajo, da je v slovesnem sprevodu, ki se je vil v cerkev sv. Nikolaja in kjer naj bi bil vrstni red nosilcev dednih služb trdno določen, prišlo do prepira za mesto v sprevodu med Jurijem Jernejem grofom Kislom, ki je bil dedni lovski mojster, in Janezom Jožefom baronom Brdskim. Ta je trdil, da mora hoditi pred Kislom. Spor je moral reševati deželni glavar, ki je pojasnil, da je cesar sam določil vrstni red in da pripada lovskemu mojstru peto mesto v sprevodu, paličarju pa šesto. Še mesto za njim je hodil zastopnik točaja Danijel Brdski. Ta malenkostni prepir opozarja, kako pomembna sta bila še vedno forma in videz za plemiško (samo)zavest.

⁸ Dimitz, *Geschichte Krains III/7*, str. 422-429.

Grad Soteska v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske iz 1689

Ob dednem poklonu septembra 1660, ki se ga je novi vladar udeležil osebno, je Ljubljana mesec dni doživljala kar najsijajnejša baročna slava, v katerih so bili glavni "igralci" plemiči. Tudi takrat sta se uradnih ceremonij udeleževala dva Brdska, že prej omenjeni Danijel, ki je v viru naveden le kot povabljenec na slavnostni gostiji, kot nosilec dednega urada paličarja pa Janez Gotard, sin že pokojnega Janeza Jožefa.⁹

Da so imeli baroni z Brda še vedno smisel in veselje za reprezentiranje, dokazuje udeležba Janeza Gotarda in Danijela na edinstveni prireditvi, viteškem turnirju pred deželno hišo v Ljubljani 17. februarja 1652.¹⁰ O njem poročajo Valvasor v Slavi, ki je turnir kot jezuitski gojenec sam videl, predvsem pa ohranjeni štirje "karteli", listi z imeni udeležencev in vsemi potrebnimi pojasnili o namenu in izvedbi te viteške igre. Štiri skupine plemičev, oblečenih v kostume, ki so predstavljali Evropo, Azijo, Afriko in Ameriko (ime tega kontinenta se v tem viru pri nas prvič pojavi), so se pomerile v treh tekah (na konjih) v ciljanju na obroč. Danijel Egk je nastopil med predstavniki Afrike, Janez Gotard pa Amerike. Igra je bila po izvedbi in vsebini zanimiv in značilen spoj viteške tradicije, učene kulture in baročne teatraličnosti, vse v slavo plemiškemu stanu, katerega pomen pa je takrat že zamiral.

Janez Gotard, poslednji kranjski Brdski, je bil sicer dvakrat poročen, a ni imel otrok in je zato v oporoki zapustil svoj del gospostva Brdo sorod-

niku Juriju Žigi Gallenbergu, ki je bil po svoji ženi že lastnik ene polovice. Ko je leta 1690 Janez Gotard umrl, je z njim na Kranjskem izginil rod, ki je imel dvesto petdeset let pomembno gospodarsko, civilizacijsko in kulturno vlogo v deželi in predstavlja naravnost klasičen zgled. Kranjski Brdski so imeli vse – nadarjenost, vztrajnost, uspeh, bogastvo, kultiviranost, ugled in – srečo, da so pravi čas izumrli.

Gallenbergi so v času, ki ga obravnavamo, med kranjskimi plemiškimi družinami predstavljali zanimivo posebnost: bili so edini še živeči ustanovitelji kakega samostana. Ko je njihov prednik Sajfrid leta 1300 na svojem posestvu v Mekinjah ustanovil samostan klaris, je s tem dejanjem dokazal, da razume pomen take ustanove pri utrjevanju časti, slave in družbenega položaja svojega ustanovitelja. V vsem času obstoja samostana so ostali njegovi pokrovitelji in odvetniki – mimogrede, od tega so imeli tudi dohodke –, tam so redno vzgajali njihove hčere in nekatere so postale tudi opatice. Med drugim sta to službo opravljali kar dve hčeri mogočnega Jurija Žige grofa Gallenberga, o katerem nekoliko pozneje, Doroteja Sidonija in Maksimilijana Leopoldina.¹¹ Ko so v Mekinjah 25. februarja 1680 slovesno preoblekli v nuno šestnajstletno Dorotejo Sidonijo, je zbranim "zelo spodbudno" spregovoril ugledni pater Anton Lazari in govor je že istega leta izšel tudi v tiskani obliki.¹² Jurij Žiga in njegova brata so že leta 1666 v Mekinjah ustanovili šolo za plemiške hčere, s

⁹ Dimitz, *Geschichte Krains III/8*, str. 13-15.

¹⁰ Reisp, *Karteli turnirja leta 1652*, str. 47-52.

¹¹ *SBL I*, str. 201 sl. (geslo Gallenberg).

¹² Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg in njegov Poskus*, str. 191.

tem pa so le formalizirali neko prakso, ki je obstajala že stoletja.¹³

Širokopoteznost, ki jo je pokazal Sajfrid z ustanovitvijo Mekinj, je bila značilna tudi za njegove potomce, zlasti za tisto vejo rodbine, ki je obstala na Kranjskem in se je v začetku šestnajstega stoletja sorodstveno povezala z Brdskimi in Turjačani. Vse tri so bile v tem stoletju preko svojih posameznikov nosilke številnih upravnih, vojaških in častnih služb ter trdna opora kranjski protestantski cerkvi. V sedemnajstem in prvi polovici osemnajstega stoletja so Janez Adam gospod Gallenberški, njegovi sinovi in vnuki rodbino povzdignili do njenega poslednjega sijaja in pri tem uporabili vsa sredstva, ki so bila na razpolago.

Janez Adam, rojen leta 1589, je po zgodnji očetovi smrti živel z materjo Katarino, rojeno Wagen na gradu Soteska, kamor se je preselila leta 1598 kot druga žena Erazma Širskega (Schererja).¹⁴ Šolanje je zaključil na univerzah v Tübingenu (1608) in Padovi (1608)¹⁵ in si tako pridobil najboljšo možno izobrazbo svojega časa. Pozneje si je s sinovi dopisoval v latinščini in italijanščini, v nemško pisanih pismih prijateljem pa je pogosto vpletal slovenske besede in stavke, navada, ki jo je imel tudi njegov zelo učeni in kultivirani tretji sin Jošt Jakob.¹⁶ Tudi Širski ter njihovi bližnji sorodniki Wagni in Hallerji so bili trdi protestanti in so kot vse protestantsko plemstvo že dolga leta prenašali pritiske katoliškega deželnega kneza. A leta 1620, ko so Janeza Adama poročili z nečakinjo Erazma Širskega Felicito (oče Jurij Boltežar, mati Katarina Haller), je protestantsko plemstvo še upalo, da ne bo prišlo do najhujšega. Ko pa je prišlo usodno leto 1628, se Erazem Širski ni mogel odpovedati veri staršev in se je skupaj z ženo Katarino izselil v nemške dežele, kjer sta leta 1631 oba umrla. Enako je storil njegov brat Gašper z ženo, rojeno Wagnovo, tretji brat, Felicitin oče, pa je bil že mrtev. Na Soteski so ostali le trije otroci Jurija Boltežarja, poročena Felicita, samska Sidonija in poročeni Jurij Erazem, ki pa ni imel otrok. Ko je leta 1637 umrl, je gospostvo Soteska prešlo na Gallenberge.¹⁷

Janez Adam se je sprva ukvarjal zgolj z lastnim gospodarstvom in se dolgo ni udeleževal v javnih službah. Nič ne vemo o tem, kakšen pečat se je držal nekdanji protestantov in kako mučna jim je morda bila vrnitev v katolicizem. Viri Gallenbergov ne omenjajo med plemiči, prisotnimi pri dednem poklonu leta 1651 in velikem praznovanju ob izvolitvi Ferdinanda za rimskega kralja leta

1653. Že čez eno leto pa se Janez Adam kljub letom pojavi v vlogi deželnega poverjenika (mandat 1654-56).¹⁸ Še več, garnitura, ki je v teh letih vodila Kranjsko, deželni glavar Volf Engelbert grof Turjaški in trije poverjeniki, Janez Andrej grof Turjaški, Janez Adam gospod Gallenberški in pičenski škof Franc Maksimilijan Vaccano, si je omislila v našem prostoru edinstven spomin na svojo vladavino: grafični list, ki ga je po risbi Johanna Baptista Bottana vrezal v baker David Manasser. Gre za alegorijo z zelo bogato in pomenljivo vsebino, ki namiguje na uspešno vladavino omenjenih gospodov in splošno blaginjo dežele.¹⁹

Janez Adam se je torej posebej potrudil, da omogoči vstop v visoko družbo svojih štirih sinov, ki jim je bil dal kar najboljšo izobrazbo in omiko, saj si v ohranjeni korespondenci med seboj dopisujejo v latinščini, italijanščini, španščini, predvsem pa v francoščini. V resnici je bil njegov drugorojenec Jurij Žiga leta 1653 imenovan za prisodnika deželnega sodišča in dvorne pravde in tako začel svojo bogato uradniško kariero.²⁰ Najstarejši trije so bili prisotni pri dednem poklonu novemu cesarju Leopoldu I. 11. septembra 1660 in tudi med povabljeni na slovesni gostiji zvečer istega dne. Jurij Žiga je celo dobil čast, da je dan pred tem vodil lov na race na Ljubljani, ki se ga je udeležil cesar v z modrim suknom prevlečeni ladjici, saj je veljal za posebno izvedenega v takem lovu.²¹

Stari Gallenberg je tega svojega nadarjenega in ambicioznega sina v predpustu istega 1660. leta zelo obetavno oženil, nad svoj stan. Nevesta je bila daljna sorodnica Katarina Elizabeta grofica Schrottenbach, najmlajša hčerka lastnice polovice Brda Doroteje Sidonije, vnukinje Adama Brdskega. Ženin in nevesta sta bila potomca treh otrok graditelja Brda Jurija Brdskega, nevesta po moški, ženin po ženski liniji. Trije Gallenberški sinovi – najmlajši je leta 1661 umrl – so po očetovi smrti v letu 1664 poželi sadove očetovega potrpežljivega dela: posesti je bilo toliko, da so si jo lahko v miru in brez preprirov razdelili in rodbina je bila spet ugledna. Leta 1666 jim je cesar zaradi osebnih in rodbinskih zaslug podelil naziv državnih grofov. Ko so očetu čez leta na grobu v gradu Soteska postavili nagrobnik, so v napisu na njem poudarili to svojo novo čast. Značilno je, da med podpisanimi sinovi na prvem mestu nastopa drugorojenec Jurij Žiga, ki se predstavi kot komornik njegovega cesarskega veličanstva, sledita pa mu prvorojeni Janez Friderik in tretjerojenec Jošt Ja-

¹³ Umek, *Erbergi in dolski arhiv 2*, str. 342.

¹⁴ Kaspret, *Schloss und Herrschaft Ainöd*, str. 5 sl.

¹⁵ *SBL I*, str. 201 sl. (geslo Gallenberg).

¹⁶ AS 730, fasc. 129, korespondenca Janeza Adama, Jošta Jakoba, Jurija Žige in Janeza Friderika.

¹⁷ Kaspret, *Schloss und Herrschaft Ainöd*, str. 5 sl.

¹⁸ *SBL I*, str. 201 sl. (geslo Gallenberg).

¹⁹ Bakrorez je objavljen v katalogu k razstavi Narodnega muzeja Slovenije *Theatrum vitae et mortis humanae*, 1. in 2. del, Ljubljana 2002.

²⁰ Umek, *Erbergi in dolski arhiv 2*, str. 330.

²¹ Dimitz, *Geschichte Krains III/8*, str. 11-15.

kob, vsi pa kot njegovega cesarskega veličanstva grofje in gospodje Gallenberški.²²

Častihlepni Jurij Žiga je poslej živel kot pravi grand seigneur. Zasebno je dokupoval posestva in jih spet podarjal samostanu Stična kot njegov dobrotnik,²³ stal ob strani tašči na Brdu, se veselil rojstev številnih otrok, žaloval ob njihovih pogostih boleznih in skrbno načrtoval njihovo bodočnost.²⁴ Izmed petih hčera je tri poročil z grofi, dve pa sta šli v samostan Mekinje in tam naredili kariero. Cerkvi je posvetil tudi sina Janeza Richarda, ki je postal stolni prošt v Salzburgu in kanonik v Passauu in bil po svojem zapuščinskem inventarju sodeč imovit ljubitelj lepega, mecen in zbiralec.²⁵ Najvišje pa je segel Volf Vajkard, ki mu je uspelo doseči, kar očetu ni: službo kranjskega deželnega glavarja. Tudi z najmlajšim Sajfridom Boltežarjem je imel gotovo velike načrte, saj ga je uspel poslati za plemiškega dečka na dvor in mu je za družbo najel "poklicnega" spremljevalca plemiške mladine učenega Jurija Marka plemenitega Siberaua, bodočega člana Dizmove bratovščine.²⁶ Tam je ostal deset let.

Javnost ga je doživljala kot uspešnega deželnega uradnika. Med letoma 1669 in 1686 je bil devet let član urada deželnih poverjenikov, enkrat tudi njegov predsednik, v letu 1682 pa so mu podelili kar dve visoki službi: januarja je bil v deželni hiši z vsemi častmi uveden na položaj deželnega upravitelja, marca pa še na mesto deželnega oskrbnika. Ob tej priložnosti je imel po Valvasorjevem poročilu imeniten govor. Ti dve službi je opravljal še v času, ko je Valvasor pisal svojo Slavo in gotovo ga je zato, ne brez preračunljivosti, zelo hvalil, češ da ima izvrstno glavo, uglasjene manire in je tako uslužen, da ga vsakdo ljubi in časti. Zaželel mu je, da bi bil še dolgo zdrav, da bi lahko opravljal to delo.²⁷ Imel je dobre zveze tudi na dvoru, kjer so mu podelili naslov tajnega komornega svetnika. Temu je cesar Leopold leta 1690 dodal še službo lovskega mojstra za Kranjsko in Slovensko marko zanj in za njegove potomce.²⁸

Predvsem pa je znal reprezentirati. Že kmalu po očetovi smrti je začel po načrtih italijanskih stavbenikov prezidavati grad Sotesko. Stenske poslikave, štukature, slike in ostalo notranjo opremo so mu izdelali najboljši mojstri, kar jih je bilo

dobiti in če k temu dodamo še vrt, ki so ga krasili kipi in paviljon s poslikanimi stenami, pa konjušnico s kamnitimi jaslami za več kot trideset konj, razumemo Valvasorjevo navdušenje, ko grad opisuje kot enega najlepših na Kranjskem.²⁹ Dela so bila zaključena leta 1680. Že dve leti zatem so podrli staro samostansko poslopje v Mekinjah in v nekaj letih je ob podpori brata Janeza Friderika in deželnih stanov zgradil nov kompleks.³⁰ Razume se, da je vsako svoje zidanje opremil z rodbinskim grbom, ki je bil spet ena od posebnosti Gallenbergov: nikoli v svoji dolgi zgodovini niso čutili potrebe, da ga "izboljšajo", v njem je bila v 19. stoletju enaka konica kot šeststo let pred tem.

V osemdesetih letih je denarno podprl tudi natis nekaterih knjig. Minorit pater Lazari je poleg že omenjene pridige ob preobleki njegove hčere v Mekinjah pripravil za tisk pri Mayerju v Ljubljani še delo *De consolatione philosophiae* (Tolažba filozofije) Anicija Boetija (1682) in v predgovoru povedal, da ga posveča Juriju Žigi grofu Gallenbergu in njegovim trem sinovom.³¹ Tudi teolog in bodoči član akademije operozov Franc Bernard Fischer je svojo razpravo o tem, kako bi kristjani na lahek način spet osvojili mesto Budo, izšlo leta 1684 v Celovcu, posvetil pokrovitelju Juriju Žigi.³² Gallenbergi so sledeč lepi tradiciji iz protestantske dobe podprli tudi obnovljena prizadevanja za književnost v slovenščini. Kakor je njihov praded Jošt Gallenberg nekdanj spoštoval in podpiral Primoža Trubarja,³³ tako so Jurij Žiga in njegova brata spoštovali in podpirali Matijo Kastelca,³⁴ ki je v njihovem času v njihovem dolenskem okolju pisal cerkvene pesmi, sestavljal latinsko-slovenski slovar, ponovno prevajal Sveto pismo v slovenščino ter sestavljal nabožne spise za duhovne in posvetne. Njegov znameniti *Nebeški cyl*, namenjen posvetnim ljudem, je izšel v Ljubljani leta 1684 s posvetilom Juriju Žigi in sinovoma.³⁵ Sam Jurij Žiga pa je denarno podprl drugi del svetega priročnika Janeza Svetokriškega in v zahvalo mu je avtor v uvodu napisal daljši slavospev, v katerem je povelečeval slavno rodbino Gallenbergov, posebej pa še pokroviteljevo odličnost, plemenitost, dobrodelnost, velikodušnost, značajnost in modrost.³⁶

Slavljenju plemiških rodbin je v tem času posvetil veliko truda Janez Ludvik Schönleben. Gra-

²² Schönleben, *Genealogia illustrissimae*, str. 23-24.

²³ Umek, *Erbergi in dolski arhiv* 2, str. 342.

²⁴ AS 730, fasc. 129, korespondenca Janeza Adama, Jošta Jakoba, Jurija Žige in Janeza Friderika. Tašča ga v oporoki (AS 308, Lit. S, št. 16) imenuje ljubi zet in mu namenja 2000 goldinarjev.

²⁵ AS 309, fasc. 150, zapuščinski spisi 1753-56.

²⁶ *Spominska knjiga*, str. 57; AS 730, fasc. 150, izvleček iz testamenta J. Ž. Gallenberga 13. 2. 1697.

²⁷ Valvasor, *Die Ehre des Hertzogthums Krain IX*, str. 489-492.

²⁸ *SBL I*, str. 201 sl. (geslo Gallenberg).

²⁹ Kaspert, *Schloss und Herrschaft Ainödt*, str. 1-5, opis stanja ob koncu 19. stoletja.

³⁰ Dolinar, *Sponzorji*, str. 100 in tam navedena literatura.

³¹ Boetius, predgovor.

³² Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg in njegov Poskus*, str. 72; *SBL I*, str. 180.

³³ Žvanut, *Korespondenca*, str. 502-505.

³⁴ AS 730, fasc. 129, korespondenca Janeza Adama, Jošta Jakoba, Jurija Žige in Janeza Friderika.

³⁵ Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg in njegov Poskus*, str. 194; *SBL I*, geslo Kastelec Matija, str. 431.

³⁶ Dolinar, *Sponzorji*, str. 100.

divo o njih se mu je nabiralo pri pisanju zgodovine Kranjske, ki so jo denarno podpirali tudi stanovi. Posebej po naročilu je sestavil in v tisku izdal genealogije štirih rodbin, med katerimi je prva, posvečena verjetnemu naročniku Juriju Žigi, izšla leta 1680, obravnavala prav Gallenberge.³⁷ V njej je avtor v duhu časa in v skladu s pričakovani naročnika povečeval izvor in silno starost rodbine in se pri tem opiral bolj na ustno izročilo kot na dokumente.³⁸

Vsega svojega delovanja za čast in slavo rodbine Jurij Žiga Gallenberg seveda ni mogel financirati iz lastnega denarja, kljub temu, da je po očetu podedoval zelo solidno posest, da mu je žena prinesla veliko doto in polovico gospostva Brdo, da je proti koncu življenja po umrlih bratih podedoval gospostva Turn, Rožek in Podpeč in da je užival še najrazličnejše dohodke (uradniška plača, žitne in vinske desetine, prodaja žita). Velikanski gradbeni podvigi in življenjski stil so ga prisilili, da si je dal od deželnih stanov izplačevati prav lepe vsote na račun preteklih zaslug rodbine Gallenbergov. V tem času je bilo tako ravnanje splošna praksa,³⁹ a Gallenberg je bil s preko 50.000 goldinarji, ki so mu bili "dovoljeni" v letih 1676-1696, absolutni rekorder med kranjskimi plemiči.⁴⁰

Vendar se nam zdi ta vsota le kaplja v morje, če vemo, da je na stara leta izračunal, da so ga samo študij in kavalirska potovanja najstarejših dveh sinov stala 46.000 goldinarjev!⁴¹

V bleščeči baročni dobi je plemiški stan umiral. Njegova samopodoba in mentaliteta sta pripadala nekemu drugemu času. V tej zgodbi o gradu Brdo in njegovih lastnikih so najprej klonili Brdski, ki jim je ob koncu 17. stoletja zmanjkalo energije, idej, talenta za gospodarjenje in potomcev in tako je še preostala polovica gospostva prešla na sorodnike Gallenberge. Ti so se še nekaj časa bleščali na družbenem nebu, v resnici pa je bila njihova ekonomska moč že usodno spodkopana.

Nabralo se je toliko dolgov, da so se bili sinovi Jurija Žige prisiljeni ločiti od vseh družinskih gospostev. Ko je najmlajši, nekdanji cesarjev plemiški deček Sajfrid Boltežar leta 1760 umrl, ni imel v lasti nobenega gradu več. Brdo, Turn, Podpeč in Gabrje je kupil Michelangelo Zois, človek novih časov.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- AS – Arhiv Slovenije
 AS 2 – Deželni stanovi za Kranjsko
 AS 308 – Testamenti
 AS 309 – Zapuščine in inventarji
 AS 730 – Gospostvo Dol

LITERATURA

- Boetii, Anicii Manlii Torquati Severini: *De consolatione philosophiae Libri V.* Labaci MDCLXXXII.
- Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813, Dritter Theil.* Laibach 1875.
- Dolinar, France Martin: Sponzorji Janeza Svetokriškega. *Zbornik o Janezu Svetokriškem* (ur. Jože Pogačnik in Jože Faganel). Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti : Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2000 (Dela / Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede; 49/6), str. 97-106.
- Kaspret, Anton: *Schloss und Herrschaft Ainödt. Mittheilungen des Musealvereines für Krain,* Laibach 1893, str. 1-32.
- Kastelec, Matija: *Nebeshki zyl.* v Lublani 1684.
- Kos, Dušan: *Med gradom in mestom.* Ljubljana : Znanstvenortaziskovalni center SAZU (Zbirka ZRC ; 1), 1994.
- Kos, Dušan: Grb in mit : primer psevdokraljevskega izročila o gospodih Svibenskih (12.-19. stoletje). *Zgodovinski časopis*, 56, 2002, št. 3-4, str. 287-326.
- Radics, Peter von: *Der krainische Historiograph Johann Ludwig Schönleben, Mittheilungen des Musealvereines für Krain,* Laibach 1894, str. 48-72.
- Reisp, Branko: Karteli turnirja leta 1652 v Ljubljani iz Knjižnice Narodnega muzeja, *Zgodovinski časopis*, 50, 1996, št. 1, str. 47-52.
- Schönleben, Johann Ludwig: *Genealogia illustrissimae familiae comitum et baronum ab Gallenberg.* Labaci 1680.
- Slana, Lidija: *Brdo pri Kranju.* Ljubljana : Arterika, 1996.
- SBL – Slovenski biografski leksikon I,* Ljubljana 1925.
- Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizme 1688 : 1801* (ur. Lojze Gostiša) (faksimile). Ljubljana : Fundacija Janeza Vajkarda Valvasroja, 2001.
- Šorn, Jože: *Začetki industrije na Slovenskem.* Maribor : Obzorja, 1984.

³⁷ Radics, *Der krainische Historiograph*, str. 50 sl.

³⁸ Kos, *Grb in mit*, str. 296-297.

³⁹ O poslovanju deželnih stanov v: Šorn, *Začetki industrije na Slovenskem*, str. 26-28.

⁴⁰ Kaspret, *Schloss und Herrschaft Ainödt*, str. 15.

⁴¹ AS 730, fasc. 150.

- Umek, Ema: *Erbergi in dolski arhiv, 2. del*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 1992.
- Uršič, Milena: *Jožef Kalasanc Erberg in njegov Poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Dela, Razred za filološke in literarne vede ; 28), 1975.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre des Hertzogthums Krain*. Nürnberg 1689 (faksimilirana izdaja: Ljubljana/München 1971).
- Žvanut, Maja: Korespondenca dveh kranjskih plemičev iz sredine 16. stoletja, *Zgodovinski časopis*, 43, 1989, št. 4, str. 477-506.
- Žvanut, Maja: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana : Viharnik, 1994.

Z U S A M M E N F A S S U N G

"Ehre und Dank wird Euer Gnaden immer zuteil werden..."

Im 16. und 17. Jahrhundert waren Herrschaft und Schloss Brdo/Egg bei Kranj/Krainburg im Besitz der Adelsfamilien Egkh und Gallenberg. Erstere erklimmten ihren wirtschaftlichen, gesellschaftlichen und kulturellen Höhepunkt im 16., die zweite im 17. Jahrhundert und zu Beginn des 18. Jahrhunderts. Der Bauherr von Brdo, Georg Ritter von Egkh, machte eine charakteristische "maximilianische" Karriere. Es verstand es, seine wirtschaftlichen und politischen Talente im Dienste Kaiser Maximilians I. glänzend zur Geltung zu bringen. Zugleich bemühte er sich auch um Ruhm und Ehre der Familie. Als Mittel dazu dienten zunächst ambitionöse Heiraten, seine eigene und die seiner Kinder, dann die Sorge um bestmögliche Bildung und Ausbildung jener Zeit, was ihm und seinen Söhnen ermöglichte, bedeutende Posten zu besetzen, die ihnen außer materiellen Vorteilen Ansehen und Macht garantierten. Diese Bestrebungen gipfelten in der Errichtung von Schloss Brdo, dessen Architektur und kunstvoll angelegte Umgebung eine Neuheit in Krain darstellte und in den darauffolgenden Jahren mehrfach nachgeahmt wurden. Von seinen Söhnen war ihm seiner Begabung und seinem Ansehen nach Hans Joseph, Schlossher von Brdo/Egg und Smednik/Flödnig, ebenbürtig. Er war einer der einflussreichsten krainischen Politiker der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Als eifriger Protestant unterstützte er die Einrichtung der slowenischen protestantischen Kirche moralisch und materiell sowie das lite-

rarische Schaffen der Protestanten, in erster Linie Primož Trubars. Zu seinen Lebenszeiten erhielt die Familie aufgrund ihrer Verdienste um Land und Landesherrn die Baronwürde. Als der Herrscher 1628 den protestantischen Adel aufforderte, dem protestantischen Glauben oder der Heimat zu entsagen, entschlossen sich die meisten Mitglieder der Familie Egkh auszuwandern. Einige wenige Familienmitglieder blieben zwar in Krain zurück und waren bei einigen großen gesellschaftlichen Ereignissen in der krainischen Landeshauptstadt gegenwärtig (Erbhuldigungen, barocke Ritterspiele), doch wirtschaftlich ging es mit ihnen abwärts und am Jahrhundertende starben sie aus.

Die Egkh knüpften die ersten Verwandtschaftsbeziehungen mit den Gallenberg bereits in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts, ein zweites Mal nach der Mitte des 17. Jahrhunderts. Nach ihrem Aussterben ging Brdo für einige Jahrzehnte in den Besitz der Gallenberg über. Die Gallenberg waren eines der vornehmsten Adelsgeschlechter in Krain, das einzige, das sich im behandelten Zeitraum rühmen konnte, im Mittelalter ein Kloster gestiftet zu haben. Bis zu dessen Aufhebung Ende des 18. Jahrhunderts behielten sie die Vogteirechte über ihre Stiftung bei. Das Gallenberger Geschlecht genoss stets großes Ansehen. Seine adeligen Mitglieder machten ihm Ehre, indem sie sich im militärischen, politischen und kulturellen Bereich auszeichneten. Zur Zeit des Protestantismus unterstützten sie das neue Glaubensbekenntnis und die Literatur in der heimischen, slowenischen Sprache. Im Jahr 1628 entschloss sich der einzige männliche Vertreter der Familie in Krain, Hans Adam, knapp nach seiner Heirat mit der Erbin von Herrschaft und Schloss Soteska/Einöd in Dolenjska/Unterkrain, für die Heimat und trat zum katholischen Glauben über. Seine Kraft widmete er der Festigung und Ausweitung des Familienschatzes, seine Söhne, denen er eine hervorragende Ausbildung ermöglicht hatte, traten gesellschaftlich hervor und erhielten vom Landesherrn die Grafenwürde. Besonders der Drittgeborene Georg Sigismund stach hervor. Er war ein echter "grand seigneur", Politiker und großzügiger Mäzen, der keine Gelegenheit zur Festigung der Familienehre und des persönlichen Ruhms ausließ. Sein Lebensstil ruinierte jedoch das Familienvermögen und seine Söhne, die auch gern im barocken Stil auftrumpften, waren aus Geldnot gezwungen, eine Herrschaft nach der anderen zu verkaufen. Die letzten Nachkommen der krainischen Gallenberg führten noch bis zum Ende des 19. Jahrhunderts ein bürgerliches Leben in Ljubljana/Laibach.